

Němčina v dopisech Boženy Němcové

František Martínek

1. Úvod

O němčině Boženy Němcové se již psalo. A. MACUROVÁ a J. JANÁČKOVÁ (2001) si všimají především různých podob a úloh tohoto jazyka v dopisech. O Němcové také nedávno přednášela překladatelka jejích děl, paní Kristina KALLERT.¹

K dosavadním poznatkům bych chtěl přidat další. Vycházím ze zkušenosti s ediční přípravou většiny německých dopisů. Postup jsem popsal v ediční poznámce ke 3. dílu *Korespondence* (NĚMCOVÁ 2006, s. 427–433), z níž budu dále čerpat, a němčinu dopisů jsem podrobněji charakterizoval v ročníkové práci (MARTÍNEK 2007).

2. K edičnímu přístupu

Ediční přístup k českým a německým textům je shodný. Striktně se odlišují jevy jazykové, do nichž se nezasahuje, a jevy pravopisné. Grafická stránka německých dopisů se přizpůsobuje dnešní pravopisné kodifikaci, která závazně platí od 1. srpna 2005 (*Deutsche Rechtschreibung* 2004). – Je nutno poznamenat, že od té doby se pravidla v některých bodech změnila: znovu bylo povoleno psát osobní a přivlastňovací zájmena *du, ihr, dein* a *euer* s velkým počátečním písmenem pro vyjádření úcty k adresátovi dopisu (*Deutsche Rechtschreibung* 2006, s. 72).

Připouštíme, že sjednocování pravopisu není při vydávání starších německých textů obvyklý postup. Přednost se obvykle dává paleografické transliteraci, což je mj. umožněno relativně velkou stabilitou německého pravopisu ve starších fázích jazyka. Námi zvolený přístup se snaží vyhovět potřebám dnešního čtenáře a neupoutávat jeho pozornost na nepodstatné, dobově podmíněné jevy v textu. Zájemcům z řad odborné veřejnosti budou k dispozici dopisy i transliterované (v elektronické verzi).

Pro vydávání celých německy psaných dopisů, případně delších německých úseků v česky psaných dopisech, je uvedený přístup jistě přijatelný. Obtížnější však je jeho aplikace u německých citátových slov v českém textu. Pokud tato slova obsahují prvky českého psaní – jsou v nich např. označeny délky vokálů nebo substantiva jsou napsána s malým počátečním písmenem –, přizpůsobují je editoři českému pravopisu (*Amtsofficiál* → *amtsoficiál*; *laufzettel* → *laufcetzl*).² Pokud se však podstatné jméno skloňuje s českými koncovkami, ponechává se

v edici pisatelem užitě počáteční velké písmeno (*k Stuhlrichterovi*, ale na jiných místech – vzhledem k počestěnému psaní – také *Štulrychtrovi*; *na Landes- nebo Bezirksdirekci*; *Oberaufseherem*).

Stanovení jasných a přehledných zásad zde sice, jak vidíme, vhodně odstranilo jeden z protikladů, které jsou vzhledem k účelu edice zcela nedůležité, ale zároveň se tak vytvořila jiná umělá opozice. Protože se v dopisech německé pravopisné a jazykové prvky objevují v českém textu v nejrůznějších podobách, bylo by jistě velmi nesnadné promyslet alternativní systém a najít stejně důsledné, akceptovatelnější řešení. Snad by se protiklad mezi prvky, které dnes působí mnohem cizeji než před 150 lety, a neutrálním jazykem otupil, kdyby se u všech apelativ nahradila velká počáteční písmena malými – možná bychom tak dnešnímu čtenáři o trochu lépe přiblížili tehdejší sociolingvistickou situaci.

Shrnutí: Edice předložila k diskusi jedno z možných řešení dílčího problému; dodejme, že řešení promyšlené.

3. Němčina a čeština

Dopisy vznikly během dvou desetiletí bouřlivého rozvoje spisovné češtiny. Němčina je v nich vedle citátů přítomna ještě jinak: svým vlivem na češtinu.³

R. ADAM (in NĚMCOVÁ 2006, s. 28n) zkoumá češtinu B. Němcové a jiných autorů z doby kolem r. 1845 a zjišťuje, že německé obraty ještě byly doslovně překládány („dopis na Čelakovského“ m. *dopis Čelakovskému* u B. Rajské; „to nic nedělá“ m. *to nevdá* u B. Němcové). Už o několik let později vliv němčiny na češtinu ustupuje. Němcová se od běžného, konvenčního jazyka odvrátila kolem r. 1848; v době pobytu na Chodsku pronikají do jejích textů lexikální, frazeologické a syntaktické prvky mluveného lidového jazyka (tamtéž, s. 30).

Přes němčinu vstupovaly do češtiny internacionalismy. Uvedme např. slovesa s příponou *-ir/-ýr-* (v němčině končí na *-ieren*): *adresírovat*, *dekorýrovat*, *internýrovat*, *profitýrovat*, *polbírovat*.⁴ Nejde jen o celé lexémy, ale také o jejich jednotlivé významy.⁵

Za zmínku stojí lexémy na pomezí okazionalismů a slov přejatých. Určité vodítkem k vymezení této skupiny je začlenění příslušných slov do českého morfologického systému (u sloves běžně, k substantivům srov. jiná místa tohoto textu).

B. Němcová skloňuje některá německá feminina v češtině jako maskulina: „od ,belageruňku“; „ten Gleichberechtigung“; „ten Bildung německý“; „v těch tak zvaných ,Gesellschaftch““. Johana Mužáková zachází v češtině s citátovým slovem „Hänguhr“ jako s femininem, v odpovědi na její dopis užila B. Němcová zdrobnělinu mužského rodu „ten stockuhrek“.⁶

Ojediněle v dopisech najdeme přejímky-výrazy z domácnosti: *cušpajz*, *melšpajz*, *uhklovala lejblíček*.⁷ – Je také otázkou, zda lze mezi přejímky počítat

německá místní a pomístní jména (*Prešpurk, Reichenberg, Neumark, Reichenau; Jeschkenberg*): některá z nich, bezpochyby první uvedená, byla do lexikálního systému češtiny pevně začleněna.⁸

O vztahu obou jazyků svědčí i slovní hříčky s němčinou a aktualizace rčení (*dělat se wichtig* „dělat se důležitým“). Němčina je tematizována jako cizí, heterogenní element¹⁰ a zertovně se s ní etymologizuje (*Presse* „tisk“ – vládní – a *prase*).

4. Němčina poloviny 19. století

Stručně jsme dokumentovali vliv němčiny na tehdejší češtinu. Jaká ale ta němčina byla – s jakou němčinou se v dopisech setkáváme? Překladatelka Kristina KALLERT ji charakterizovala takto:¹¹ nepochybně patří k jihoněmecko-rakouské teritoriální varietě. Němčina v dopisech příbuzným má rytmus mluvené řeči i její syntaktické a lexikální rysy. Němcová vládne jistotou a přesností při výběru výrazu, svým příbuzným píše přiměřeným jazykem o všedních tématech – píše v jazyce, jaký se od nich naučila.

Při následující obecné charakteristice jevů příznačných pro němčinu poloviny 19. století nám poslouží POLENZOVA práce (1994; 1999).

Pravopis se od dnešní normy lišil jen v několika drobnostech, které byly vesměs změněny na ortografických konferencích koncem 19. století.

Ve skloňování je nápadné nižší užívání dativu a genitivu (srov. níže o různé rekci předložky *wegen*). Ústup genitivu vede v dopisech k vysoké frekvenci tzv. přivlastňovacího dativu. Počínající zanikání genitivní koncovky *-s*, zprvu u vlastních jmen, můžeme v dopisech dokumentovat na následujícím příkladu: „zur Erholung des *Jaroslav*“.¹²

Ze syntaktických jevů v dopisech zmiňujeme četné anakoluty a vsuvky. Kvůli kladení čárek v edici je důležité rozpoznat samostatné větné členy v ante- nebo postpozici („schrieb sie mir gleich, einen herzlichen Brief“). Mluvní („sprechrhythmisch“) princip interpunkce (POLENZ 1999, s. 363) se v dopisech projevuje expresivním užíváním pomlček, vykřičníků, otazníků apod.

V oblasti pragmatiky upozorňujeme na různá oslovení, dále na užívání titulů a formulí. K oslovení se používají zájmena *du* (ty), nebo *Sie* (Vy). Jde o protiklad mezi „řečí srdce“ a „řečí rozumu“, mezi soukromou a veřejnou sférou, jak píše POLENZ (1999, s. 383–387).¹³ Formulace oslovení a pozdravu, ale také větná stavba se přizpůsobují adresátovi a funkcím dopisu. Tak např. najdeme v konceptu listu B. Němcové hraběti Hanuši Kolovratovi Krakovskému neobyčejně zdvořilé a zároveň velmi zastaralé zájmeno: „*Hochdero* gütiges Schreiben [...] habe ich erhalten [...]“ (NĚMCOVÁ 2004, s. 437). Užití odlišných formulací s ohledem na adresáta a cíl psaní je však patrnější na protikladu raných a pozdějších českých dopisů než na nemnoha dopisech německých.

V korespondenci B. Němcové dále zanechaly stopy jednak užívání vzorníků dopisů, jednak dobová měšťanská manýra – hojně citování z klasické literatury (k tomu POLENZ 1999, s. 382). Četnými citáty (z J. Paula, H. Heineho atd.) projevovala Němcová úctu německé kultuře a zároveň se prezentovala – především v dopisech neznámému adresátovi (MACUROVÁ; JANÁČKOVÁ 2001, s. 102n; STICH 1976, s. 94n).

5. Němčina v dopisech – jednotlivé jevy

V další části článku uvedeme nejpodstatnější pravopisné a jazykové jevy v německých dopisech.¹⁴

5.1 Synkopované *e*

Doplňujeme synkopované *e* v nepřízvučných, zejména koncových slabikách – ve spojeních souhlásky a *n*, méně často souhlásky a *m* a ojedinele v předponě *ge-* (*grade* → *gerade*). Jde podle našeho názoru o věc psaní, nikoliv výslovnosti: ta není podmíněna zápisem, ale stylovou příslušností promluvy – rozhodně neplatí, že by „noremný“ zápis přikazoval „noremnou“ výslovnost. Zachování slovních tvarů s vypuštěným *e* a provedení všech ostatních pravopisných úprav by na tento banální jev připoutalo mnoho nezáměrné pozornosti. – Apokopované *e* nedoplňujeme.

Lze uznat připomínku,¹⁵ že normy současné psané němčiny se – zejména vlivem textů na internetu – proměňují a že by mohlo mít jisté oprávnění do příslušných tvarů synkopované *e* nedoplňovat. Dopisům by se tak ponechala jejich blízkost mluvené řeči.

5.2 Interpunkce

Interpunkci normalizujeme, respektujeme však přitom „mluvenost“ dopisů a spontánní tvoření, opravování a vylepšování výpovědi v průběhu psaní, a proto pečlivě zachováváme čárky oddělující volně připojené větné členy („kann ich schneller arbeiten, und ohne so vieles Denken, als Originalarbeiten“). Čárky doplňujeme např. u oslovení, vsuvek, vedlejších vět. Škrtnáme je před větným členem uvedeným *als*: („ein Trost, den er höher schätzt, als das Geld“ atd.). Čárky před *und* (i *jinde*) byly, stejně jako v českých dopisech, často psány mechanicky a mohou být vypuštěny: „als solcher hätte er auch in einer Maschinenfabrik Arbeit bekommen können, und den Bau der Maschinen kennen lernen, ohne dafür zahlen zu müssen“; „dass ich wünschte, mich nur niederzulegen, und ewig zu schlafen“; „und dass ich doch so viel erspare, um nach Sagan zu kommen, und sie abzuholen“; „kleine Artikel in die Zeitschriften, Märchen, und Übersetzungen aus den slavischen Sprachen“; „wäre ich ledig, oder hätte ich keine Kinder“. Německá pravopisná pravidla doporučují klást čárky tam, kde chceme zpřehlednit členění souvětí (*Deutsche Rechtschreibung* 2004, s. 76n); na následujících místech jsme předěly mezi větami považovali

za velmi důležité a záměrné, a proto jsme čárky ponechali: „dem K. sage einmal derb die Wahrheit, oder bekömt er von mir seinen Teil“; „aber du hast es nicht getan, und eher bekomme ich von einem Fremden Antwort als von euch eigenen“; „ich soll den Menschen Vergnügen machen, und die Menschen kränken mich dafür zu Tode!“

Nezřídka nelze přesně rozhodnout, kde je čárka napsána mechanicky a kde vyjadřuje myšlenkové oddělení následujícího větného členu (dostáváme se tady k otázce „mluvenosti“ dopisů a spontánního tvoření textu s dodatečným připojováním informací; nezbyvá než rozhodovat se případ od případu). Čárku jsme ponechali u „und wer weiß, ob ihn jemand annehmen [würde], als noch zum Militär pflichtigen“;¹⁶ průkaznější je výše uvedené „schrieb sie mir gleich, einen herzlichen Brief“. V následujících případech jsme pak čárku vypustili: „vielleicht dass mein Mann bis zum Herbst auch die Pension hat, und den Privatdienst hier“ a „[Karl] bildete er sich einen Roman im Kopf, und sich als den Helden“.

5.3 Slovní zásoba

Nápadné jsou archaické podoby jednotlivých slov (*etwan*; *vorserst*; *sengnen* m. *segnen*; *fröten* m. *fretten*; u Josefa Němce *itzt* m. *jetzt*). Vícekrát se v *Korespondenci* vyskytuje běžná přehlasovaná jihoněmecká podoba *benützen*.

5.4 Morfologie a syntax

Zásadně ponecháváme morfologické a syntaktické jevy, které sice mohou být v rozporu s dnešní kodifikací spisovné němčiny, ale mají systémovou oporu a v jistém smyslu jsou pro jazyk dopisů příznačné. (Nepřisuzujeme touto formulací dopisům jako konstitutivní znak nestandardní nebo nářeční jazyk, jsme pouze povinni na odchylky upozornit.)

5.4.1 Časté jsou prezntní tvary sloves *kommen* a *bekommen* s přehláskou v některých osobách: [*ich*] *köme*, [*du*] *kömt*, [*er*] *kömt*, [*er*] *bekömt*. Do začátku 19. století byly běžné, v době vzniku dopisů již však byly ze spisovného jazyka vytlačeny. V edici je zachováváme. Zastaralé časování se vyskytuje i u jiných sloves: „*vergesse nicht zu antworten*“ a „*vergess mir nicht dein Bild zu schicken*“; „*ihr wüsst*“; „*unlängst ist ein Tischler aus Amerika gekommen*“. Nestandardní tvary nacházíme i u jiných slovních druhů (*am öftersten*). Ojedinele se objevuje přídavné jméno v nominativu sg. neutra s archaickou nulovou koncovkou: „*Ein launenhaft Weib*“¹⁷ (k tomu srov. POLENZ 1999, s. 259).

U některých pisatelů kolísá rekce předložek („*zu die Pfirsiche*“; „*wegen die Sachen*“; „*nach die Stadt*“). Objevují se i jiné dnes nestandardní konstrukce: „*er [...] ist noch ausgebildeter zu Hause gekommen*“; „*sie hat doch mehr Zeit wie ich*“; „*ich sage es bloß dir, um damit du eine Richtschnur hast*“). Chceme-li zdůvodnit kontaminovanou vedlejší větu účelovou „*liebe gute Betty, um dass*

der Brief nicht so schwer sein soll, konnte ich nicht schreiben“, je zřejmě nejvhodnější poukázat na malou zkušenost pisatelky s psaným jazykem.

5.4.2 Zvláštní zmínku si zasluhuje kolísání dativu a akuzativu, jehož doklady bývají k nalezení i v jiných německých textech z českých zemí (zejména v 17. a 18. století, ale v zásadě do současnosti). Nejzřetelnější příklady jsme již uvedli („*zu die Pfirsiche*“ atd.). U předložky *wegen* lze v některých nestandardních varietách němčiny počítat se systémovou akuzativní rekcí; v dopisech máme doklady rekce genitivní, dativní i akuzativní. – V následujících případech se jedná o až *dnes* vyhraněné akuzativní koncovky, které však signalizují dativ: „*mit gleichgültigen Herzen*“; „*in vorigen Briefe*“; „*den Daněk sein Bruder*“; „*Zubuße bekomme ich nun von niemanden*“; „*das ist schwer jemanden lästig zu fallen*“; „*so, dachte ich, kann er besser von allen Gemeinen und Schlechten abgelenkt werden*“; „*ich wünsche es niemanden von euch*“.

5.4.3 V dopisech se nezřídka vyskytuje substandardní přivlastňovací dativní konstrukce (podstatné jméno v dativu, obvykle se členem určitým, a přivlastňovací zájmeno) s totožnou funkcí, jakou má prostý genitiv podstatného jména: „*die Furcht mit dem Jaroslav seiner Kränklichkeit*“ (odpovídá konstrukci *mit der Kränklichkeit des Jaroslavs*, popř. *mit Jaroslavs Kränklichkeit*); „*den Daněk sein Bruder*“ (*den* m. *dem*: srov. výše); „*der Marie ihr Brief*“ (Marie je autorkou, ne adresátkou dopisu); „*den Jungen ihre Bilder*“; „*Mutter ihr Bild*“ (bez členu!). Přivlastňovací dativ dodnes nepronikl do normy spisovného jazyka (srov. POLENZ 1999, s. 346).

5.4.4 Nacházíme také četné příklady hovorové formy příslovečného určení času ve formě prostého akuzativu: „*da sie die Hälfte des Mais wegfährt*“; „*ich bin die letzte Zeit fort kränklich*“; „*die Tage schickte er mir den Partezettel der Tante Beyer*“; „*ebenso ich war die Tage bei dem Herrn*“; „*könntet ihr also machen, dass sie künftiges Monat¹⁸ hinreisen könntet*“; „*aber die Tage wird es*“.

5.5 Psanost a mluvenost

Respektovali jsme v nejvyšší možné míře uspořádání a členění výpovědi odpovídající „mluvenému“ a spontánnímu, nikoliv „psanému“, promyšlenému, předem připravenému projevu. Ponechali jsme z tohoto důvodu odchylky od pravidelné větné stavby i volné připojování větných členů. Sem patří zvláště četné porušování větného rámce: „*ich kann es nicht glauben, dass er aufgefangen worden wäre von der Polizei*“; „*ich wollte dir gleich antworten auf deinen Brief*“; „*wenn ich mit dem Knaben hinaus könnte aufs Land*“ atd. Uvedme i další odchylky od pravidelného slovosledu („*so sag ich's Quartier auf und gehe gleich wo hinaus ins Gebirg mit dem Buben*“), anakoluty (viz také výše; „*dass sich seine Phantasie [...] auf ein Ideal lenkten*“; „*in jeder Gespannschaft hat ihre eigenen Gebräuche und Sitten*“); nepravé dvojice („*im Herbst hoffe ich, dass sie in die Musikakademie umsonst aufgenommen wird*“).

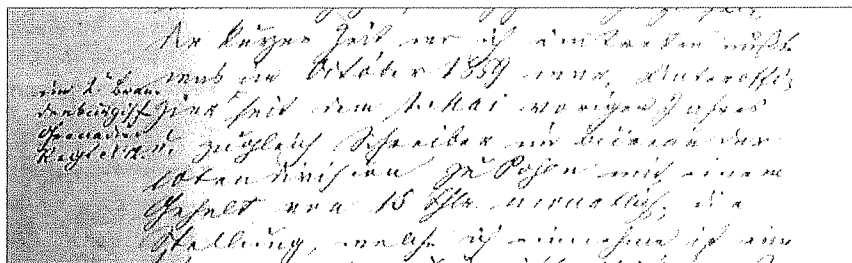
Nedoplňovali jsme zájmenné podměty („bin ich aufgeregt, kann nicht einschlafen“; „aber den 7. erwarte viele Gäste“), pomocná slovesa v perfektu („er hat nur im Allgemeinen geschrieben, welchen Eindruck alle auf ihn gemacht“; „er versicherte mich, dass er bei euch seine Heimat gefunden“ atd.), *verbum existentiae* („was mein innigster Wunsch“; „und das kann ich nicht, wenn die Dori zu Hause“; „Teilnahme, die nutzlos“ atd.). Vypouštění zájmenného podmětu svědčí pro hovorovost a „mluvenost“ dopisů, vynechávání určitého slovesa – stejně jako volné infinitivy, např. „wem sie hier lassen“ – naopak o jejich jisté literární stylizaci.

Citová blízkost pisatele dopisu k adresátovi se vyjadřuje a kontakt s ním se navazuje pomocí následujících prostředků: volných (etických) dativů („nur denke dir Gustav schöner“; „grüße mir vielmals und herzlich deinen Mann“), částic („es kömt nur von einer alten Frau“; „nur denke dir Gustav schöner“), oslovení, výzev a otázek („sage mal auch, lieber Němec, wie kommt das“; „schreibe uns aber gleich, hörst du?“) i hovorových lexikálních prostředků („ich wünsche Ihnen einen angenehmen Aufenthalt da, wo Sie den Sommer sich aufschlagen wollen“).

6. Závěr

Článek komentoval zvolený ediční přístup a podal charakteristiku podstatných jazykových jevů v dobové němčině i v němčině autorů dopisů.

Nakonec bych si dovilil drobnou anekdotu. Čist příslušné dopisy, vesměs z digitálních fotografií, není jednoduché a chyby při čtení vznikají nevyhnutelně. O to větší je radost editora, když někde najde správné řešení obtížného místa.

V dopisu Boženě Němcové popisuje její bratr Gustav Pankl svou službu v pruské armádě a píše, že slouží jako písař v kanceláři jakési divize. Popularizátorka B. Němcové Helena SOBKOVÁ (2001, s. 103) přečetla, že se jedná o červenou divizi („Schreiber im Büro der roten Division zu Posen“). První písmeno inkriminovaného slova¹⁹ však jako *r* nevypadá... Jaromír LOUŽIL (v podkladech pro edici *Korespondence*) četl „toten“, mrtvé divize, a přinutil mě hledat, zda se ve vojenství takový termín nepoužívá. Nebyl jsem úspěšný.

Když jsem se na dopis podíval znovu po nějaké době, bylo mi slovo najednou jasné – jde o řadovou číslovku a Pankl sloužil u „10ten“, desáté divize. Taková v jeho době v Poznani skutečně sídlila.

Poznámky

¹ V pražském Národním muzeu dne 10. května 2007.

² Na choulostivost těchto zásahů ukazuje už to, že předchozí vydání autorčiných dopisů v uvedených případech ponechávají hybridní pravopis. Srov. NĚMCOVÁ, Božena. *Listy I–IV*. Praha: Československý spisovatel; SNKLHU, 1951–1961.

³ MACUROVÁ a JANÁČKOVÁ (2001, s. 97, poznámka 5) zajímavě charakterizují vztah mezi slovní zásobou a skladbou obou jazyků: České texty na syntaktické rovině silně ovlivněné němčinou mají podstatně „češtější“ slovní zásobu než dopisy, jejichž syntax je nekomplikovaná, hovorová. Pokud Němcová ve svých literárních textech stylizuje dobový bilingvismus, užívá přitom převážně lexikální prostředky.

⁴ Slovesa na *-írovat/-ýrovat* se v češtině užívala od doby baroka; v průběhu 19. století byla ze spisovného jazyka vytlačena. – Sloveso *polbírovat* znamená ‚holit se‘, je přejato z nářeční varianty německého *barbieren/balbieren*.

⁵ K tomu dva příklady: význam slova *perioda*, ‚menstruace‘ se v dnešní češtině vyskytuje velmi zřídka; jednotlivé významy substantiva *fantazie* v jazyce B. Němcové analyzoval A. STICH (1976, s. 58–60).

⁶ Zapojením německých slov do češtiny se zabývaly také MACUROVÁ a JANÁČKOVÁ (2001, s. 97n). Jejich kritéria by si však žádala zpřesnění – např. *ten jeho Liebeserklärung* označují jako slovo pro češtinu neadaptované, i když je jeho jmenný rod signalizován (dokonce) ukazovacím zájmenem. – Připouštíme, že u našeho příkladu *Gesellschaftlich* není mužský rod v češtině jednoznačně prokazatelný.

⁷ Podobné přejímky z češtiny do němčiny vytvářejí podle POLENZE (1999, s. 409) v němčině vrstvu tzv. „Kuchlböhmisch“.

⁸ Tehdejší čeština vedle toho užívala více exonym než čeština dnešní, např. *Bělák* vedle *Villach* (ADAM in NĚMCOVÁ 2006, s. 34).

⁹ „[...] neboť zaleželo hlavně žandarmům na tom, dělat se jak se říká wichtig [...]“ (NĚMCOVÁ 2004, s. 70).

¹⁰ Autorka hodnotí slovo původem z němčiny (dnes se *štaff* vyskytuje jen v nespisovné češtině): „Ze ti píše ještě trochu – jak se říká po česku – steif – to jí odpust [...]“ (NĚMCOVÁ 2003, s. 113). – Zde cítíme úzkou, ba i prostupnou hranici mezi pravopisem a jazykem – kdyby Němcová „pouze“ napsala *štaff*, vnímali bychom slovo jinak...

¹¹ Na přednášce, srov. pozn. 1, a v rozhovoru s autorem článku.

¹² Značení kurzivou v citovaných příkladech – i dále – provedl autor článku.

¹³ V některých českých dopisech B. Němcové se tyto možnosti dokonce střídají. To platí, pokud je text určen adresátovi, kterého má Němcová ráda, ale vůči kterému si chce zachovat jistý odstup (STICH 1976, s. 55).

¹⁴ Znovu odkazujeme na ediční poznámku ke 3. dílu *Korespondence* (NĚMCOVÁ 2006, s. 427–433), v níž je popsáno více jevů a nechybí rozsáhlý příkladový materiál, zejména k edičním úpravám textů. V tomto článku pak doplňujeme některé příklady z dopisů ze 4. dílu *Korespondence* (NĚMCOVÁ v tisku).

¹⁵ Vznešl ji doc. dr. P. Rössler v posudku mé cit. ročníkové práce.

¹⁶ Sloveso *würde* zde bylo doplněno, protože se nejedná o pomocné sloveso perfekta ani o *verbum existentiae* (srov. níže).

¹⁷ Titul románu švédské spisovatelky E. Flygaré-Carlénové (1807–1892), NĚMCOVÁ 2003, s. 368.

¹⁸ U B. Němcové je substantivum *Monat* zásadně neutrum.

¹⁹ Na obrázku jde o 1. slovo na 3. řádku odspodu.

Prameny a literatura

Deutsche Rechtschreibung: Regeln und Wörterverzeichnis: Amtliche Regelung: Überarbeitete Fassung 2004. Mannheim: [2004] [cit. 3. 2. 2006]. Dostupný z [www: <http://www.ids-mannheim.de/reform/>](http://www.ids-mannheim.de/reform/).

Deutsche Rechtschreibung: Regeln und Wörterverzeichnis: Entsprechend der Empfehlungen des Rats für deutsche Rechtschreibung: Überarbeitete Fassung des amtlichen Regelwerks 2004. München; Mannheim: [2006] [cit. 12. 7. 2007]. Dostupný z [www: <http://www.ids-mannheim.de/reform/>](http://www.ids-mannheim.de/reform/).

MACUROVÁ, Alena; JANÁČKOVÁ, Jaroslava: Němčina v dopisech. In JANÁČKOVÁ, Jaroslava; MACUROVÁ, Alena (ed.). *Řeč dopisů, řeč v dopisech Boženy Němcové.* Praha: ISV, 2001, s. 95–103.

MARTÍNEK, František. *Deutsch in der Korrespondenz von Božena Němcová.* 2007. Seminární práce v Ústavu germánských studií FF UK v Praze.

NĚMCOVÁ, Božena. *Korespondence I (1844–1852).* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2003.

NĚMCOVÁ, Božena. *Korespondence II (1853–1856).* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004.

NĚMCOVÁ, Božena. *Korespondence III (1857–1858).* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006.

NĚMCOVÁ, Božena. *Korespondence IV (1859–1862).* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, v tisku.

POLENZ, Peter von. *Deutsche Sprachgeschichte vom Spätmittelalter bis zur Gegenwart: Band II. 17. und 18. Jahrhundert; Band III. 19. und 20. Jahrhundert.* Berlin; New York: Walter de Gruyter, 1994; 1999.

SOBKOVÁ, Helena. *Božena Němcová a Zaháň.* Praha: ARSCI, 2001.

STICH, Alexandr. *Sabina – Němcová – Havlíček.* Stylistické studie III. Praha: ÚJČ, 1976.

Zusammenfassung

Deutsch in der Korrespondenz von Božena Němcová

Im Aufsatz wird die deutsche Sprache in der Korrespondenz von Božena Němcová charakterisiert sowie ihr Einfluss auf das damalige Tschechisch dokumentiert. Es werden Verfahren erörtert und diskutiert, die bei der Herausgabe der Korrespondenz angewendet wurden. Weiter werden wichtige

grafische und sprachliche (lexikalische, morphologische, syntaktische und pragmatische) Besonderheiten behandelt und mit Textbeispielen belegt: u. a. veraltete und umgangssprachliche Lexik, Schwankung bei den dativischen und akkusativischen Endungen, der substandard possessive Dativ, die Spannung zwischen sorgfältiger literarischer Stilisierung der Briefe und Streben nach unmittelbarem Kontakt mit dem Adressaten.